

व्याख्या

(१) यौवनारम्भे च प्रायः ..... मृगतृष्णिका ।

महाकविवाणभट्टविरचितायाः कादम्बरीति कथायाः शुकनासोद्देशाद् गृहीतोऽयमंशः । चन्द्राप्रीडं प्रति शुकनासस्योक्तिरियम् । यौवराज्याभिषेकात् प्राक् उज्जयिनीसम्राजः ताराप्रीडस्य पुत्रं चन्द्राप्रीडं विनीतमपि विनीततरुं चिकीर्षुः यौवनकालदोषं निर्दिशति शुकनासः । यौवनारम्भे तारुण्यप्रारम्भे प्रायः अधिक्येन बुद्धिः यूनां बोध इति शास्त्रजलप्रक्षालनेन, शास्त्रमेव जलं तेन प्रक्षालनेन विविध-शास्त्रज्ञानेन विशुद्धा अपि कालुष्यम् समलक्ष्यम् उपयाति प्राप्नोति । यूनां तरुणानाम् अनुश्रिता अपरित्यक्ता धवलता श्वेतता यथा सा तादृशी, तेषां दृष्टिः सरागा सानुरागा भवति । यौवनसमये समुद्रुता समुत्पन्ना रजसा रजोशुभेन प्राप्तिः भ्रमः घूर्णनमिति यावत् यथा सा तादृशी । वात्या सवेगवायुः शुक्लपत्रमिव पुरुषम् आच्छेद्य स्वेच्छया निर्वाधमित्यर्थः । अतिदूरम् अतिविप्रकृष्टं देशम् अपहरति नयति । इयम् उपभोगरूपा मृगतृष्णिका स्त्रीसंज्ञादिमरीचिका अतिदूरं अत्यन्तं दुर्निवारा । इन्द्रियाणि करणान्येव हरिणान् हरतीति तादृशी ।

यौवनसमये यूनां बुद्धिः कलुषीभवति । तदा विषयभोगवासना वर्धते । यथा मरुप्रदेशे मरीचिका पिपासुमाकृष्य विनाशयति, तथा कामिन्यादिमरीचिका यूनां आकृष्य मारयति । एवं सत्यपि यौवनसमये वासना न निवृत्ता भवति । विरोधा-भासादलंकाराः ।

(२) गुरूपदेशश्च नाम ..... प्रजागरः ।

महाकवि वाणभट्टप्रणीतायाः कादम्बर्याः शुकनासोद्देशादुद्धृतोऽयमंशः ।

उज्जयिनीराजस्य ताराप्रीडस्य मन्त्री शुकनासः राजपुत्रं चन्द्राप्रीडम् एवं ब्रवीति । यौवराज्याभिषेकात् प्राक् आगतं चन्द्राप्रीडं विनीतमपि विनीततरुं कर्तुमुपदिशति शुकनासः । गुरूपदेशश्चेत्यादिना स्ववाक्ये श्रद्धा यथा जायते तथैव कर्तुमयमुपदेशः । गुरूपदेशः गुरुजनैः उक्तः हितोपदेशः पुरुषाणां जनानाम् स्नानं मालिन्यापहारकम् । जलेन स्नानं प्रसिद्धम् । इदं तु अजलस्नानम् अखिलानां

समस्तानां मलानां दोषाणां प्रक्षालनक्षमं दूरीकरणाय अलम् । न उपजातम्
उत्पन्नं पलितादि वैरूप्यां विकृतिर्यस्मिन् तं, तथा न विद्यते जरा जीर्णत्वं यत्र
तत्रादृशम्, वृद्धत्वं स्वविरत्नम् । न आरोपितः उत्पादितः मेदोदोषः शूलतावृद्धिः
येन तं तादृशम्, गुरुकरणं गौरवहेतुस्वरूपः । न सुवर्णेन स्वर्णेन विरचना
निर्माणं यस्य तं, अग्राम्यं ग्राम्यदोषशून्यं भण्डादिवाक्यादिरिज्जुतम् अति
रमणीयमित्यर्थः । कर्णाभरणं कर्णालङ्कारस्वरूपः अतीतज्योतिः तेजःशून्यः आलोकः
प्रकाशस्वरूपः परीक्षार्थमालोकवदिति भावः । नोद्देशकरः अवसाद लेशोत्पादक
इत्यर्थः । प्रजागरः जागरस्वरूपः ।

गुरुपदेशेन मनसः मालिन्यं दूरीभवति, किन्तु न जलेन । अतः अजलस्नानमिति
कथ्यते । गुरुवचनां यं वृद्धत्वं तदेव श्लाघ्यम् । उक्तं मनुना—‘न तेन वृद्धो
भवति येनास्य पलितं शिरः । यो वै युवाप्याधीयानस्तं देवाः स्वविरं विदुः ।’ इति ।

एतत् गुरुवचनं मेदोवर्जितं शूलताकारकम्, कर्णभूषणम्, आलोकस्वरूपः,
सर्वविषयेषु सावधानोत्पादनां जागरस्वरूपः । किन्तु स जागरः न क्लेशकारकः ।
अत्र अधिकाररुचैशिष्ट्यरूपमलङ्कारः ।

(३) केवलं निसर्गत ..... तमो यौवनप्रभवम् ।

कवीश्वरभट्टवाणकृतायाः कादम्बरीति कथायाः शुकनासोपदेशाद् गृहीतोऽयमंशः ।
यौवराज्याभिषेकात् प्राक् कदाचिद् उज्जयिनीराजतारापीडसुनूचन्द्रापीडः महामात्यां
शुकनासं निकषा आगच्छति । विनीतमपि तं राजपुत्रं विनीततरं चिकीर्षुः
यौवनसमयागतमञ्जानत्रविषयमुपदिशति—केवलं त्वेत्यादिना ।

निसर्गतः स्वभावत एव केवलं यौवनात् तारुण्यात् प्रभवतीति जायत इति
यौवनप्रभवम्, तमः तमोऽङ्गोत्पन्नमञ्जानमेव तमोऽङ्कारः अतिदुर्दमनीय
इत्याशयः । अत्रानुभेद्यम् न भानुना सूर्येण भेद्यमुच्छेद्यम् । न रत्नानां मणीनाम्
आलोकैः प्रभया ह्येद्यं विनाशयितुं शक्यम् । तथा न प्रदीपप्रभया प्रदीपालोकैः
अपनेयं दूरीकर्तुं शक्यम्, अतएव अतिगहनम् अतिदुर्द्धरं भवतीति । अपराङ्कारस्य
तु सूर्यादिभेद्यत्वादनन सहेत्याशयः । काव्यादर्शे च—

“अरत्नलोकसंहार्यमहार्यं सूर्यरश्मिभिः ।

दृष्टिरौधकरं यूनां यौवनप्रभवं तमः ॥” इति

प्रकृत्या युवानश्चक्ष्णा भवन्ति । ज्ञानवस्तोऽपि ते तारुण्यजं स्वभावं न

त्यक्नुमहन्ति । अकचन्दनवनितादिविषयविषयसञ्ज्ञागेषु ते धावन्ति । एवं यौवनसमये तमोशुणोत्पन्नम् अञ्जानमेव ते प्रविशन्ति । तदञ्जानालोकं शुरुपदेशं विना कोहपि न दूरीकर्तुं शक्नोतीति चिन्तनीयम् ।

अत्रातिशयोक्तिरलंकारः, काव्यालिङ्गः, द्वयोरङ्गिभावेन सङ्करः ।

(४) लक्षापि खलु ..... विधुताप्यपक्रामति ।

चन्द्रापौडस्य यौवराज्याभिषेकात् प्राक् सचिववृद्धः शुकनासस्तमुपदिशति । राजलक्ष्मीं प्राप्य राजानः व्याकुलाः सन्तः अनर्थमेव आप्नुवन्तीति लक्ष्मीचरित्रं वर्णयन्नाह शुकनासः, लक्षापीति ।

इयं लक्ष्मीः, लक्षापि महता कष्टेन प्राप्तापि दुःखेन खलु निश्चयेन परिपाल्यते परिपालनविषयीक्रियते । दृष्टाः गुणाः सन्निविग्रहादय एव पाशो रञ्जुः तेन यं सन्दानं वन्दनं तेन निस्पन्दीकृतापि निश्चलीकृतापि लक्ष्मीः, नश्यति विनश्यति परपक्वमवलम्बत इत्यर्थः ; पाशवद्धाः गोमहिषादयः नैवमिति भावः । उद्दाम उतकटो दर्पोहकारो येषामेवम्भूता ये भटसहस्रेण योद्धुवन्देन उल्लासिता उतोलिता असिलता तरवारय एव पञ्जरं पक्ष्यादि वन्दनगृहं तत्र विधुतापि आवद्धापि लक्ष्मीः अपक्रामति अपसरति पक्षान्तरं यातीत्यर्थः । पञ्जरवद्धा सिंहादयः नैवमिति भावः ।

अनार्येयं राजलक्ष्मीः । यद्यपि सा प्राप्यते, तथापि अत्यन्तक्लेशेन रक्ष्यते पाल्यते वा सन्निविग्रहयानासनद्वैधीभावसंश्रयाणां षड्गुणानां वन्दनेन निश्चलीकृतापि सा नीचस्वभावा अस्तुर्हिता भवति । सहस्रसंख्यैः सैनिकैः रक्षितेहपि राज्ये तं राज्यं परित्यज्य अनायासेनैव सा पक्षान्तरमवलम्बते । वन्दनेषु वद्धाः गोमहिषादयः पिञ्जरावद्धाः सिंहादयश्च पशुत्वसत्त्वेहपि नैव कुर्वन्ति । एतेन अस्याः लक्ष्म्याः पशूनामपि अधमत्वं व्यज्यते ।

विरोधाभासनिरङ्गकेवलरूपकयोः सङ्कर इति केचिद् वदन्ति । केषाङ्गिन्मते तु विभावनाविशेषोक्त्याः सन्देहात् सन्देहसङ्करालङ्कारो निरङ्गकेवलरूपकेण सङ्कीर्यते इति ।

(५) शृण्वन्तोहपि ..... राज्यविषयविकारतद्गीप्रदा राजलक्ष्मीः ।

चन्द्रापौडं प्रति शुकनासस्यायमुपदेशः । यौवनमन्ततया धनमदेन च राजानः प्रायेण उपदेशं नाकर्णयन्ति । शृण्वन्तोहपीति इत्यादिना राज्ञां विवेकहीनत्वं तथा

गुरूपदेशं प्रति अवधीरणमुक्त्वा । शृण्वन्तोऽपि आकर्षयन्तोऽपि गजवनिमीलितेन
स्त्रिमितलोचनेन अवधीरयन्तुः उपदेशमवजानन्तुः हितोपदेशदायिनः शिक्षाकथकान्
गुरून् खेदयन्ति ब्रेशयन्ति सयत्नोपदेशस्यावज्जानादित्याशयः । अत्र लुप्तोपमा ।

हि यस्मात् राजप्रकृतिः नृपतीनां स्वभावः अहङ्कारः अभिमान एव दाहद्वरः
तीव्रतापः तेन या मूर्च्छा मोहः तया अन्ककारिता समुत्पन्नान्ककारासदसद्दिचाररहिता
इत्यर्थः, अतएव विह्वला व्याकुला, विशेषतश्च धनानि सम्पत्तयः अलीकाभिमानेन
मिथ्यागर्भेण उन्मादकारीणि मन्तताजनकानि, अन्यतश्च राजलक्ष्मीः राज्यश्रीः, राज्यम्
अधिपत्यमेव विषं तेन यो विकारः, तेन तन्दीं तन्द्राम् आलस्यं प्रददातीति
सा तादृशी । अत्र निरङ्गकेवलरूपकालङ्कारः ।

गजो यथा नयने निमील्य अनर्थं निवारयितुं चेष्टते, परन्तु तन्न भवति ।
राजा अपि गजनिमीलनवत् गुरूपदेशं शृणोति । दर्पवशादेव ते व्याकुला भवन्ति,
लक्ष्मीमदेन विकृतचित्ताः राजानः विवेकहीनाः सन्तुः गुरूपदेशं न भजन्ते ।

(७) गङ्गेव वसुजनन्यपि ..... स्वप्नसत्त्वमुन्मत्तीकरोति ।

वाणभट्टविरचितायाः कादम्बरीति कथायाः शुकनासोपदेशादुद्धृतोऽयमंशः ।

यौवराज्याभिषेकात् प्राक् सचिववृद्धं शुकनासं निकवा आगतश्चन्द्राप्रीडः ।
यौवनप्रभवं मदं वर्णयन् पश्चात् राजलक्ष्मीस्वरूपं वर्णयति अमात्यवरः ।

गङ्गेव इत्यादिना लक्ष्मीस्वरूपं विवृतम् । गङ्गेव भागिरथीव लक्ष्मीः, वसुनां
धनानाम् अष्टवसूनामदेवानां वा जनन्यपि जनयित्री अपि तरङ्गबुद्बुदचङ्गला भङ्गहासकैः
चङ्गला । दिवसकरः सूर्यः तस्य गतिर्गमनमिव, प्रकृतिता आविष्टता विविधेषु जनेषु
सङ्क्रान्तिः सङ्घरो यस्य सा तादृशी, पक्षे प्रकृतिता विविधा महाविषुवादिद्वादशसङ्क्रान्तयः
राश्यान्तरसङ्क्रमणानि यया सा तादृशी । पातालगुहेव तमः तमोगुणोत्पन्नम् अङ्गानम्
अन्ककारश्च बहलः अधिको यस्यां सा तादृशी । हिडिम्वा घटोत्कचजननी राक्षसी
सेव लक्ष्मीः भीमसाहसिकेन भयङ्करहठकारितया हार्यं हर्तुं शक्यं हृदयं मनो
यस्याः सा । पक्षे भीमो वृकोदरः तस्य साहसिकेन हिडिम्बवादिसाहसकर्मणा
हार्यं हृदयं यस्याः सा तादृशी । प्रावृट् वर्षाकाल इव अचिरदुतिकारिणी स्वप्नकालप्रभा-
प्रकाशकारिणी । दुष्टा दुषितान्तःकरणा पिशाची राक्षसीव दर्शितः अनेकपुरूषाणाम्
उच्छ्रायः अभ्युदयः यया सा तादृशी सती, स्वप्नसत्त्वम् अन्नबुद्धिजनम् उन्मत्तीकरोति
तदभ्युदयप्रदर्शनेन उल्लङ्घं विदधाति, पक्षे—दर्शितः अनेकपुरूषाणाम् उच्छ्राय

উন্নততা যয়া সা অতীবদীর্ঘেত্যর্থঃ তাদৃশী সতী অল্পসত্ত্বং দুর্বলং নরমুন্মত্তীকরোতি
ত্রাসেন ইতি ভাবঃ । দুষ্টপিশাচীব ইত্যাদৌ পূর্ণোপমা ।

(৭) উক্ষীষপটবন্ধেনেবাবচ্ছাদ্যতে ..... সত্যবাদিতা । (Hons. '90)

তারাপীড়সচিবস্য শুকনাসস্যোজিরিয়ম্ । যৌবরাজ্যভিষেকাৎ প্রাক্ উপদেশং
গ্রহীতুমাগতং চন্দ্রাপীড়ং যৌবনমদবিষয়ম্ তথা রাজলক্ষ্মীচরিত্রমুপদিশতি শুকনাসঃ ।
লক্ষ্ম্যা অনুগ্রহীতঃ রাজা স্বভাবতয়া অবিনয়ী ভবতীতি 'উক্ষীষপট' ইত্যাদিনা
ব্যাখ্যায়তে ।

উক্ষীষ মূর্ধবেষ্টনং স এব পটবন্ধস্তেনেব জরাগমনস্মরণং 'বার্ধক্যং মে
ভবিষ্যতীতি চিন্তা অবচ্ছাদ্যতে পরলোকদর্শনং জন্মান্তরদৃষ্টিঃ অপবার্যতে অন্যপুরুষা-
বলোকনবৎ নিবার্যতে । চামরপবনৈঃ ব্যজনবায়ুনা সত্যবাদিতা অপহ্রীয়তে ধূলিবৎ
দূরীক্রিয়তে, প্রায়েণ মিথ্যাবাদিত্বাৎ ।

নৃপতীনামভিষেকসময়ে এব লক্ষ্ম্যালিঙ্গিতাঃ রাজানঃ ব্যাকুল্লাঃ সন্তঃ অবিনয়মা-
চরন্তি । মস্তকে শুভ্রকেশাঃ বার্ধক্যস্য চিহ্নম্ । কিন্তু উক্ষীষবন্ধেন তদ্দূরীকরোতি
নরপতিঃ । যদ্যপি এতন্ন সত্যম্ । অপি তু ছত্রমণ্ডলেন আত্মানমাচ্ছাদ্য জন্মান্তর-
দৃষ্টিমাচ্ছাদয়তি । নিরন্তরব্যজনবায়ুনা সত্যমপহরন্তি রাজানঃ । এতেন তেষাং যশো
লুপ্যতে । অত্র ক্রিয়োৎপ্রেক্ষালঙ্কারঃ ।

(৮) ত্বগন্তরিত ..... স্থাপয়ন্তি । (Hons. '91)

ধূর্তাঃ রাজসেবকাঃ রাজানং বঞ্চয়ন্তি । তে প্রতারণানিপুণাঃ দোষান্ অপি গুণ-
পক্ষমারোপ্য রাজানং দাস্তিকং দেবং কারয়ন্তি । এতেন রাজা দেবতানুরূপাং চেষ্টাং
কুরুতে । ত্বগিত্যাদিনা এতাদৃশং মিথ্যামাহত্ন্যযুক্তং রাজানং বর্ণয়তি মহামন্ত্রী শুকনাসঃ ।

স্বললাটং ত্বচা চর্মণা অন্তরিতম্ আচ্ছাদিতং তৃতীয়ং বিষমং লোচনং যত্র
তাদৃশম্ আশঙ্কন্তে মন্যন্তে । অনেন আত্মনঃ শিবত্বং ধ্বন্যতে । দর্শনপ্রদানং
লোকানাং স্বায়প্রকটনম্ অনুগ্রহং প্রসাদং গণয়ন্তি মন্যন্তে । দৃষ্টিপাতমপি অবলোকনমপি
উপকারপক্ষে উপকৃতিপক্ষে স্থাপয়ন্তি নিক্ষিপন্তি ।

যথা মহাদেবজিনয়ন স্তথা রাজা অপি, কিন্তু তৃতীয়নয়নং তু চর্মণা আচ্ছাদিতমিতি
স মন্যতে । রাজভৃত্যানাং মিথ্যাস্তুতিনা এবং ঘটতে । দেবদর্শনং দেবানুগ্রহেণ এব
সম্ভবতি । তথা অপরস্মৈ দর্শনপ্রদানম্ অনুগ্রহমেব গণয়তি রাজা । কস্যোপরি
দৃষ্টিপ্রদানমপি অনুগ্রহমিতি মন্যতে সঃ ।

(९) मिथ्यामाहात्म्यगर्भनिर्भराश्च ..... गुरुन् । (Hons. '89)

उट्वाणकृत्याः कादम्बरीकथायाः शुक्रनासोपदेशात् गृहीतोहरमन्त्रः ।

प्रतारणानिपुणैः धूर्तैः राजानः मिथ्यास्तुतिभिः प्रतार्यन्ते । एतेन ते आद्यान् दिव्योचितं कृत्वा स्वपक्षे देवभावमारोपयन्तः सर्वेषामुपहास्यतामुपवाप्ति । 'मिथ्यामाहात्म्य' इत्यादिना तेषामाचरणमत्र वर्णितम् ।

मिथ्यामाहात्म्येन अलीकान्महिम्ना यो गर्वोहभिमानः तेन निर्भराः परिपूर्णाः देवताभ्यः न प्रणमन्ति नमस्कारं न कुर्वन्ति । दिजातीन् ब्राह्मणान् न पूजयन्ति नार्चयन्ति । मान्यान् माननीयान् श्वशुरादीन् न मानयन्ति सम्मानं न कुर्वन्ति । अर्चनीयान् पूज्यान् उपाध्यायादीन् नार्चयन्ति न पूजयन्ति । अभिवादनार्थं प्रणम्यान् पुरोहितादीन् न अभिवादयन्ति न प्रणमन्ति । गुरुन् हिताहितप्राप्तिपरिहारोपदेशैर्न न अनुत्तिष्ठन्ति लक्ष्मीकृत्य गात्रोत्थानं न कुर्वन्ति ।

आद्यान् देवभावं प्रदर्शय मिथ्यामाहात्म्यगर्वेण पूर्णाः राजानः देवान् अपि न प्रणमन्ति । माननीयान् ब्राह्मणान् पूज्यान् आर्च्यमानान् अपि न नमस्यन्ति । बयोरुत्थानं गुरुन् दुष्टा आसनादुत्थाय तान् न अभिवादयन्ति इति दक्षमानमदाहितानां राज्ञाम् आचरणं विवृतम् ।

(१०) सर्वथा तमभिनन्दन्ति ..... स्तौति । (Hons. '96)

मिथ्यादेवभावं स्वपक्षमारोपयतः राज्ञश्चरित्रमत्र विवृतम् ।

यः दिवारात्रं कृताञ्जलिः अधिदेवतमिव नृपान् स्तौति, 'सर्वथा' सर्वप्रकारेण नृपः तं जनमेव अभिनन्दति, प्रशंसन्ति । तम् आनपन्ति आनापं कुर्वन्ति । तं पार्श्वे समीपे कुर्वन्ति रक्षन्तीत्यर्थः । तं सङ्कर्षन्ति नानासाहाय्येन उन्नमयन्ति । तेन पुरुषेण सह सुखम् अवतिष्ठन्ते सुखेन कालं नयन्ति । तस्मै स्तुतिकाराय ददति प्रयच्छन्ति । तं पुरुषं प्रति मित्रताम् उपनयन्ति तं सूक्तं कुर्वन्तीत्यर्थः । तस्य धूर्तस्य वचनमेव शृण्वन्ति, नानास्य । तत्र वषन्ति धनं वितरन्ति इति । तं पुरुषं बहुमन्यन्ते अधिकम् आद्रियन्ते । तमागतां विषुसताम् आपादयन्ति प्रतिपादयन्ति । यो जनः अहर्निशं दिवारात्रम् अनवरतम् निरन्तरम् उपरचिताञ्जलिः वक्राञ्जलिः अधिदेवतमिव आराध्यादेवमिव विगतान्यकर्तव्याः दूरीभूतमन्यां कर्तव्यां षण्ण स तथोक्तः सन्, स्तौति स्तुतिं करोति ।

राजानः श्वेषु मिथ्या देवत्वमारोप्या धूर्तं मिथ्यावादिनञ्च स्तोतारमेव अहर्निशं

पार्श्वे कृत्वा तेनैव सह वार्त्तालापं कुर्वाणाः सुखेन कालं नयन्ति । तेनैव जनेन सह प्रचलन्ति, तमेव प्रशंसन्ति, तस्मै एव प्रभूतं ददति । एवम् आद्भविस्मृता मिथ्यामाहात्र्यागर्वनिर्भराः राजानः विपथगामिनः भवन्ति ।

(११) अयमेव चानास्वादितविषयरसस्य ..... गलतूपदिष्टम् ।

उज्जयिनीराजपुत्रं चन्द्राप्रीडं प्रति सचिववृक्षस्य शुकनासस्य उपदेशोऽहयम् ।

अन्तरिन्द्रियनिग्रहार्थं गुरोरूपदेशकाल एव यौवनसमयः । हितप्राप्त्यर्थमहित-परिहारार्थं गुरुवचनं कल्याणकरमेव । अतः यावत् कामिनीकाङ्क्षनाविषयः नानुभूत-स्तावत् तस्मिन् चन्द्राप्रीडे उपदेशप्रदानं शक्यते इति 'अयम्' इत्यादिना कथ्यते ।

अनास्वादितः न आस्वादितः विषयरसः कामिनीकाङ्क्षनाविषयः येन तस्य तादृशस्य तव चन्द्राप्रीडस्य इति । अयमेव उपदेशस्य शिक्षायाः कालः समयः । हि यस्मात् कुसुमशरस्य कामदेवस्य शरप्रहारेण बाणाघातेन जर्जरिते उपप्लुते अनेकशो विवरीकृते च हृदये चेतसि जलमिव उपदिष्टं गुरुपदेशः गलति स्फुरति ।

यौवनारम्भे मनुष्यास्य सारल्यं विद्यते । अयमेव उचितकालः गुरुपदेशमाकर्ण्य आत्मानं शोधयितुम् । कामजर्जरितं हृदयमपि गुरुवचनात् स्थिरीभवति । अतः प्राण्यौवनः चन्द्राप्रीडोऽपि यौवनदोषं दूरीकरणार्थं शुकनासस्य उपदेशं शृणुयादिति भावः । अत्रोपमालंकारः ।

(१२) विद्वांसमपि ..... खलीकरोति लक्ष्मीरिति ।

कादम्बरीति कथायाः शुकनासोपदेशादुद्धृतोऽहयमंशः । आदौ चन्द्राप्रीडं यौवनप्रभवं दोषं लक्ष्मीचरित्रं उपवर्ण्य अन्तिमे तस्याः लक्ष्म्याः दुर्विनीतत्वं विज्ञापयति ।

विद्वांसमपि पण्डितमपि सचेतनमपि ज्ञानवन्तमपि सदसद्विवेकशालिनमपि, महासत्त्वमपि अतीवबलवन्तमपि अभिजातं सद्गुणजातमपि धीरमपि धैर्यशीलमपि प्रयत्नवन्तमपि उद्योगयुक्तमपि पुरुषं जनं दुर्विनीता दुश्चरित्रा इयं लक्ष्मीः श्रीः खलीकरोति सज्जनसंसर्गात् स्वलनं प्रापयति ।

राजलक्ष्मीः राजानं प्राप्य तं विमार्गगामिनं करोति । इयं लक्ष्मीः दुर्विनीता । आराधितापि सा विपरीतं करोति । न केवलं राजानं युवानं वा अपि तु शास्त्रज्ञं वीरम् अभिजातमपि आक्रम्य उन्मार्गगामिनं करोतीत्यं लक्ष्मीः । तस्याः चरित्रं तु सर्वथा निन्दनीयम् इत्याशयः ।